

Katedra bohemistiky

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

<https://www.doi.org/10.17234/9789533792101.04>

Vitez Eduard Griez de Ronse i njegova „češka“ pisma iz Dalmacije

Sažetak: Članak *Vitez Eduard Griez de Ronse i njegova „češka“ pisma iz Dalmacije* izvorni je biografski portret viteza Eduarda Grieza de Ronsea, koji je u Češkoj studirao i proveo mladost, a radni je vijek proveo uglavnom u Dalmaciji kao visoki dužnosnik Austrijske Monarhije te je bio zaslužan za razvoj uprave, infrastrukture i školstva u Dalmaciji (posebice u Splitu) u razdoblju od 1826. do 1849. Njegova pisma iz Dalmacije, objavljena 1834. godine u časopisu „Česká včela“, prvi su putopisni tekstovi iz Kraljevine Dalmacije objavljeni na češkom jeziku. Griezov potpuni biografski portret, koji do sada nije nastao ni u češkoj ni u hrvatskoj sredini, napisan je na temelju heurističkog istraživanja tadašnjeg tiska i Griezove ostavštine.

Ključne riječi: Austrijska monarhija, Dalmacija, češki putopisni tekst, 19. stoljeće, Eduard Griez de Ronse, dužnosnik

Tijekom heurističke potrage za češkim putopisnim tekstovima pisanim iz Kraljevine Dalmacije (1815.–1918.) otkrio sam danas potpuno zaboravljena pisma koja su bila objavljena u prvom godištu časopisa „Česká včela“ („Češka pčela“). Riječ je o najstarijim tekstovima iz Dalmacije iz tog razdoblja objavljenim na češkom jeziku. Izišli su pod naslovom *Vyjimky z listů Eduarda Grieza de Ronse, psaných z Dalmácie (Izvaci iz pisama Eduarda Grieza de Ronsea pisanih iz Dalmacije)* i bili su sastavljeni od deset Griezovih pisama napisanih između 1827. i 1831. godine. Prvi dio, koji se sastoji od odlomaka iz dva pisma, objavljen je odmah u prvom broju časopisa 7. siječnja, uslijedili su nastavci 21. siječnja i 28. siječnja, a nakon pauze ponovo u brojevima od 1. travnja i 8. travnja 1834. Zanimljivo je da su se Griezova putopisna pisma u prvoj godini neredovito smjenjivala s također u nastavcima objavljivanim putopisom *Putování léta Páně 1493 k božímu hrobu vykonané*

(*Hodočašće na Božji grob učinjeno godine Gospodnje 1493*) Jana Hasištejnskog iz Lobkovica, koji je, iako s početka 16. stoljeća, također objavljen prvi put (zaslugom Františka Ladislava Čelakovskog) iste godine u časopisu „Česká včela“ i spada u najpoznatije putopisne tekstove iz starije češke književnosti. Jan Hasištejnský iz Lobkovica na svojem putu u Svetu Zemlju, koji je vodio i uz obalu Dalmacije, zaustavio se na nekoliko mjesta (Zadar, Hvar, Dubrovnik) i kao prvi od čeških putopisaca izvještava o svojem (vrlo kratkom) boravku u Dalmaciji, iako samo na nekoliko stranica tog putopisa (Jan Hasištejnský 1902).

Deset pisama Griez je uputio svojoj majci, sestri ili prijatelju Josefu Krasoslavu Chmelenskom, koji je – kako doznajemo iz uredničke napomene – izvršio odabir i pripremio tekst za objavljivanje. Međutim napomena urednika ne navodi da je J. K. Chmelenský ne samo odabrao objavljene dijelove pisama već ih i preveo na češki jer je autor pisma pisao na njemačkom jeziku (vidi Malý 1884: 776).

Izvjestan je paradoks što autor prvih objavljenih „čeških“ pisama iz Dalmacije nije neki tadašnji rodoljubni Čeh, već nositelj viteškog reda i revni dužnosnik Austrijske Monarhije. Otkriće njegovih pisama za mene je značilo i početak potrage za autorovim identitetom. Njegove biografske podatke počeo sam slagati od razbacanih i prilično fragmentarnih bilježaka u češkoj periodici 19. stoljeća, iz tadašnje korespondencije i kraćih starijih rječničkih natuknica.

Griezovi odlomci iz pisama očito su u svoje vrijeme imali pozitivan odjek među češkim čitateljima i intelektualcima. František Palacký, značajni povjesničar i organizator znanstvenog i kulturnog života u češkim zemljama u 19. stoljeću, spominje već u prvom broju „Časopisa češkog muzeja“ („Časopis českého Museum“) iz 1834. godine Griezova pisma iz Dalmacije: „Posebno su nas obradovale bilješke s putovanja u Jeruzalem gospodina Jana Hasištejnskog iz Lobkovica učinjenog 1493. godine te neka pisanja iz Dalmacije, u kojima je **naš izvrsni sunarodnjak** [istaknuo -jh-] g. Eduard Griez de Ronse svježim i živim bojama opisao tamošnju zemlju i stanovnike“ (Palacký 1834: 104).

František Ladislav Čelakovský neka je Griezova pisma čak uvrstio u školski priručnik koji je objavio pod naslovom *Česká čítací kniha pro první a druhou gymnaziální třídu (Češka čítanka za prvi i drugi razred gimnazije)* u tri sveska 1851., 1852. i 1856. (Čelakovský 1875).

Iako je Eduard Griez – kao što sam uspio saznati – najveći dio svojeg života proveo u Češkoj i Dalmaciji, upućenost u događaje iz njegova života i njegovu osobu nije puno veća ni u hrvatskoj (odnosno prije jugoslavenskoj) sredini. Na Griezovo ime (u različitim modificiranim oblicima: Gries,

Grije, Grietz i sl.) možemo, doduše, naići u malobrojnim stručnim tekstovima uglavnom starijeg datuma (osobito Milović 1951 i 1956, Rotković 2011 i dr.) koji se bave u prvom redu povijesnim okolnostima austrijske uprave u Dalmaciji, što je, naravno, vezano uz njegovu profesiju. U hrvatskim historiografskim ili književnopovijesnim studijama nema nikakvih podataka o njegovoj „češkoj prošlosti“ i njegovu podrijetlu, a kamoli o njegovim odnosima sa značajnim osobama češkog kulturnog i političkog života 19. stoljeća. Crnogorski povjesničar Jevto Milović zabilježio je u članku objavljenom još prije više od sedamdeset godina: „Bilo bi bez sumnje važno saznati izvjesne pojedinosti o životu i radu Eduarda Grija [...]“ (Milović 1951: 64). Dok je Griezov rad i odnos prema češkim zemljama spomenut samo u jednoj rečenici: „Grij je počeo da služi u Češkoj“ (ibid.).

S druge strane osim kratkih bilješki u tadašnjoj periodici nema dostupnih podataka o radu Eduarda Grieza u Dalmaciji. Zahvaljujući gore spomenutim člancima Jevte Milovića saznao sam da je u knjižnici Arheološkog muzeja u Splitu sačuvana Griezova do sada ne previše proučena pisana ostavština, koju su splitskom Arheološkom muzeju 1912. darovali Griezovi rođaci. Ostavština se sastoji od dvije velike kartonske mape i sadrži službene dokumente i Griezove radne bilješke te sažetke napisane uglavnom na njemačkom ili talijanskom jeziku. Iako u ostavštini nema nikakvih osobnih dokumenata, upoznavanje s njezinim sadržajem pomoglo mi je u provjeravanju i potvrđivanju nekih podataka na koje sam naišao proučavajući češku, hrvatsku i njemačku periodiku tog razdoblja. U Državnom arhivu u Zadru također je sačuvan niz Griezovih službenih dokumenata i izvješća (vidi Milović 1956: 614).

Najosobnije (iz tog razloga i najkorisnije za ovaj portret) dokumente iz ostavštine objavio je u gore navedenim publikacijama Jevto Milović: riječ je o Griezovim dnevničkim zapisima: 1) „o razvoju pregovara suda od kmetstva“ na Paštrovskoj planini, napisanim u razdoblju od 19. travnja do 20. svibnja 1841. (Griez 1956), i 2) o četiri dana koja je Griez proveo 1842. u Crnoj Gori predajući vladiki križ s briljantima koji mu je darovao austrijski car Ferdinand u znak zahvale na suradnji prilikom određivanja granice između austrijskog Kotorskog okruga i Crne Gore (Griez 1951).

Zahvaljujući tim češkim (u manjoj mjeri austrijskim) i hrvatskim izvorima na kraju sam ipak uspio, barem u grubim obrisima, sastaviti njegov portret, koji je mogao nastati samo zahvaljujući uzajamnoj kombinaciji ovih izvora.

Eduard Griez de Ronse rođen je 9. 7. 1801. u Aradu u aristokratskoj obitelji: bio je sin Karoline Griez de Ronse i Adriena Grieza de Ronse, koji

je bio ravnatelj policije u Monsu u Belgiji. U časopisu „Národní politika“ („Narodna politika“) iz 1942. pronašao sam kratak članak, koji je napisao Jaroslav Adámek, gdje navodi da je majka Eduarda Grieza bila kći Jeana Jacquesa Rousseaua, što bi značilo da je Eduard Griez unuk slavnog francuskog prosvjetiteljskog filozofa. Adámek spominje da se njegove tvrdnje temelje na informacijama iz pisma koje mu je napisao 29. ožujka 1900. Ladislav Chmelenský, jedan od četvorice sinova Josefa Krasoslava Chmelenskog (Adámek 1942: 5). Tu informaciju nisam uspio potvrditi: za petero djece J. J. Rousseaua za koje se zna da ih je slavni filozof ostavio u bolnici nije sasvim jasno je li Rousseau stvarno bio njihov otac.

Eduard Griez temeljito se upoznaje s češkom kulturom i češkim intelektualcima tijekom studija prava u Pragu. No prijateljstvo s Josefom Krasoslavom Chmelenskim trajalo je još duže. U godinama 1813./14. i 1817./18. obojica su bili učenici gimnazije u Českim Budějovicama (Bílý – Černý 1935: 319). Upravo je njegov prijatelj, a poslije i šurjak Josef Krasoslav Chmelenský, koji se oženio njegovom sestrom Ludovikom Griez de Ronse, upoznao Eduarda Grieza s češkim jezikom i književnošću.

U prepisci između dvojice značajnih narodnih buditelja svećenika i pjesnika Josefa Vlastimila Kamarýta i Františka Ladislava Čelakovskog od 8. svibnja 1820. spominje se Eduard Griez: „Gospodin Griez polako je u šali čitao *Rozmanitosti* [*Raznolikosti*]; tako je polako dobio volju za češki. Poslije sam mu dao pročitati prvo pjevanje Ilijade od Nejedlog, i gle, željno je zatražio sljedeća pjevanja [...] S kakvim je zadovoljstvom priznao da je Homer puno savršenije preveden na češki nego na njemački [...], i izjavio je da bih uskoro od njega napravio Čeha“ (Čelakovský 1865: 34–35).

Nakon što je završio studij, Griez je započeo svoju profesionalnu činovničku karijeru u službi Austrijske Monarhije. Počeo je kao pripravnik u češkoj državnoj upravi i u regionalnom uredu u Kouřimu. Od 1826. radio je u Dalmaciji na nekoliko mjesta i na nekoliko činovničkih položaja kao vjeran i pouzdan službenik Austrijske Monarhije. Napredovao je od nižih položaja prema višima, najprije je djelovao u Zadru, od 1831. u Splitu, a poslije u Kotoru.

Na osnovi dokumenata *Schematismo provinciale della Dalmazia* i *Manuale provinciale della Dalmazia* od 1828. do 1848. pohranjenih u Državnom arhivu u Zadru Jevto Milović (1851: 64) sastavio je pregled Griezove profesionalne karijere u Dalmaciji koji odgovara i našim saznanjima iz bilježaka u češkom i austrijskom tisku: do 1828. djelovao je kao pisar pri Okružnom poglavarstvu u Zadru, 1828. i 1829. pisar je u Okružnom dubrovačkom poglavarstvu, 1831. bio je premješten u Split, gdje radi kao pretor do 1834., do 1836. pretor je u Zadru, 1837. i 1838. djeluje kao drugi okružni komesar u Zadru,

od 1839. do 1841. kao okružni komesar prve klase u Kotoru, od 1841./1842. postaje carski savjetnik i prvi okružni komesar u Splitu, od 1843. do 1845. okružni je poglavar i carski vladin savjetnik u Splitu, od 1846. do studenog 1848. okružni je poglavar u Kotoru.

To je potvrđeno i u jednom od pisama objavljenih u časopisu „Česká wčela“, koje je Griez datirao 1. prosinca 1831. i adresirao očito izravno Chmelenskom: „Kad sam u srpnju mjesecu 1828. godine krenuo iz Zadra u Dubrovnik, put me vodio kroz Split, a već tada sam u pismu Tebi, prijatelju! spomenuo taj drevni grad i okolicu njegovu. Sada se čini da ostajem stanovati nekoliko godina među zidovima toga grada i namjeravam odavde poslati još vijesti“ (Griez 1834: 99).

U Splitu je Eduard Griez također radio u tamošnjoj gimnaziji. U *Kronici splitske gimnazije* možemo pročitati: „U svibnju [1843] stigao je u Split novi okružni poglavar barun de Rosetti. Naš grad s pravom se obradovao dobitku takve ličnosti koja je ujedinjavala u sebi kvalitete srca i duha, ali je poslije dva mjeseca umro uslijed sušice, uz najveću žalost svih. Upravljanje okrugom preuzeo je gospodin carski savjetnik i tajnik Vlade Carlo Griez, koji je njime upravljao u svojstvu okružnog povjerenika poslije smrti savjetnika Nanija do dolaska spomenutog baruna de Rosettija“ (Šimunković 2010/2011: 198). Jeronim Nani umro je posljednji dan u kolovozu 1841. godine, što znači da je Eduard Griez preuzeo ulogu upravitelja gimnazije već 1841., iako je stvarno imenovanje bilo 31. siječnja 1843. Iz Splita, pa tako i iz splitske gimnazije, odlazi 1844., kad je premješten u Kotor: „Dne 27. listopada okružni poglavar Eduard Griez obavijestio je predstojništvo o premještanju u Kotor“ (ibid.: 236), i još: „Dana 15. [prosinca 1844] savjetnik Griez otputovao je u Kotor“ (ibid.: 238).

Kronika splitske gimnazije pruža nam dragocjene informacije i o prethodnom djelovanju Eduarda Grieza u Splitu: „[...] u vrijeme kada je spomenuti gospodin Griez u svojstvu upravitelja vodio poslove, kako je on pogodan za, takoreći, preporod ovoga grada. I ustvari, on je snagom uma kojim znade zamisliti projekte, sa širokim znanjima kojima je obilno opskrbljen u svim granama koje se odnose na javno upravljanje i s tom čvrstinom i nepristranom pravdom kojom zna izvršavati zakon i kazniti prestupnike, a zaslužne nagraditi, ispunjavao želje svojih podanika. Njemu se duguju široki kolni putovi oko grada koji će zatim uzduž biti zasađeni stablima i u malo vremena dovršeni. Manušku ledinu, koja je prije bila ništa bolje od bare, sada je pretvorio u šumarak. Ono što je bitno, unutrašnjost grada koja se prije sastojala od prljavih i loše popločanih ulica, zahvaljujući dobrim odvodnim kanalima dijelom završenim, a dijelom namijenjenim da to uskoro budu, i zahvaljujući novom pločniku, oduzeta je smradu, ruševi-

nama i opasnosti. Njegova zasluga je također brzi završetak ulice Minčeta [danas Šubićeva i Domaldova ulica] koja je od ugla palače Milesi, sada Meneghetti, podijeljena u dvije ulice nazvane Od Suda i Sveta Marija, ide sve do vrata koja nose ime obližnje crkve Svetog Duha. Onaj dio obale koji se naziva Nova obala njemu duguje svoje proširenje“ (ibid.: 200–201).

Iako je Eduard Griez živio u Dalmaciji više od dvadeset godina, nikada nije izgubio kontakt s češkom kulturom i zajednicom. Josef Krasoslav Chmelenský, František Ladislav Čelakovský, Josef Vlastimil Kamaryt i ostali češki preporoditelji na kraju su ga uspjeli toliko nadahnuti za češki jezik i češku kulturu da je pripadao prvim utemeljiteljima Matice češke (Michl 1839: 273). Jednako kao što je Eduard Griez postao revni činovnik, očito je bio i revni čitatelj čeških novina, i to u vrijeme kad je već djelovao u Dalmaciji. Već 1830. godine možemo naći njegovo ime npr. na popisu pretplatnika „Časopisa češkog muzeja“: „Eduard Griez de Ronse, c. k. praktikant kod kotarskog ureda u Kotoru u Dalmaciji“ (Anonym 1830: 487), jednako tako i u sljedećim godištimama sve do 1853. godine.

Eduard Griez napustio je Dalmaciju 1849. i postao ministarski povjerenik u Srpskoj Vojvodini, a zatim i potpredsjednik srpsko-banatskog namjesništva u Temišvaru. Ovdje Griez iznenada i umire 10. travnja 1855. od paralize pluća. Tri godine prije smrti odlikovan je titulom viteškog križa Leopoldova reda za zasluge u Austrijskoj Monarhiji, a 1853. promaknut je u viteza Austrijskog Carstva (Anonym 1855a: 36).

Podaci iz novina „Pražský denník“ („Praški dnevnik“) iz 1869. mogli bi ponuditi odgovor na pitanje zašto je Griez nakon dugo vremena 1849. godine napustio Dalmaciju: „Uostalom, ustanak nije ništa novo jer su se već prije dvadeset godina, kada su stanovnici kotorskog zaljeva prvi put trebali platiti porez, pobunili i naoružali protiv vlade. U to je vrijeme okružni kapetan Griez, koji je želio nametnuti poštivanje zakona, teško ozlijeđen ranom od metka. Veliki broj vojnika i ratna momarica morali su intervenirati i proglašeno je opsadno stanje – ali velikodušnost vlade nije bila priznata od strane neobrazovanog i vlastoljubivog lokalnog stanovništva i na oprost je uzvraćeno nezahvalnošću i opetovanim pobunama. Provedba zakona o obrani teritorija zasigurno bi bila blagodat i put do obrazovanja kotorskih stanovnika“ (Anonym 1869: 1–2).

Radilo se o grbaljskom ustanku, do kojeg je došlo u rujnu i listopadu 1848., kada su se stanovnici Grblja pobunili protiv Austrijske Monarhije jer je uvela porez na zemlju i kuće. „Tadašnji okružni kapetan u Kotoru Eduard Griez de Ronse uputio je Grbljanima više poziva da se pokore, ali bez uspjeha. Na kraju je došlo i do oružanoga sukoba. Austrijske vlasti su poslale u Grbalj vojnu ekspediciju da ih zastraši. Okružni kapetan je po-

zvao glavare na dogovor, ali se oni nijesu odazvali. [...] Na obje strane bilo je i mrtvih i ranjenih” (Rotković 2011: 56) Vrlo je vjerojatno da je upravo u ovom sukobu Griez bio teško ranjen.

Međutim promonarhističke „Slovenské noviny” („Slovačke novine”), izdavane u Beču, u članku iz 1855. godine (nedugo nakon Griezove smrti) sugeriraju „prikaz Grieza” kao austrijskog dužnosnika kojeg je dalmatinski narod cijenio. U Splitu su neposredno nakon Griezove smrti započeli radovi na obnovi starog rimskog vodovoda, a „Slovenské noviny” podsjećaju da je ideja o obnovi vodovoda bila Griezova, kojemu „stanovništvo najtoplije zahvaljuje” (Anonym 1855b: 223).

Teško je procijeniti iz sačuvanih informacija je li Eduard Griez bio općenito omiljen u Dalmaciji. Međutim sigurno je da je bio vrlo marljiv dužnosnik. To potvrđuje i dalmatinski namjesnik Wenzel Vetter von Lilienberg, koji u svojem *Prikazu pokrajine Dalmacije na temelju službenog putovanja u godinama 1832., 1833. i 1834* navodi: „Vrlo mnogo poteškoća u tom pogledu, premda ne u tako visoku stupnju, imaju i preostala tri politička kotarska poglavarstva. Prigodom svoga proputovanja našao sam u onom u Kotoru nezavršenih 247 teških redarstvenih prijestupa, u Dubrovniku 69, dok je u Zadru bilo preko 120 postupaka nezavršeno; samo Splitsko kotarsko poglavarstvo u posljednje vrijeme uspjelo je obraditi nekoć značajan broj svojih zaostataka zahvaljujući posebnom naporu kotarskog poglavara Griesza, kojega sam najponiznije toplo preporučio za Zadarsko kotarsko poglavarstvo, i potpori pomoćnih činovnika” (Trogrlić – Clewing 2015: 173–174).

Na temelju proučenih sačuvanih službenih spisa, dnevničkih zapisa, različitih inventara i statistika koje je Griez izrađivao kako bi prikazao gospodarsku i društvenu situaciju u tadašnjoj Dalmaciji, kao i na temelju službenih dokumenata u kojima nadređeni izvještavaju o njegovu radu, može se tvrditi da je Eduard Griez bio požrtvovan, energičan i neumoran radnik, koji je bio vrlo odan Austrijskoj Monarhiji. U pregovaranju je bio sasvim sigurno vrlo uporan kako bi postigao što želi (usp. Milović 1951: 65).

Zahvaljujući tim osobinama Eduard Griez uspio je zadobiti poštovanje i simpatije čak i onih ljudi koji su u političko-administrativnim pitanjima bili na suprotnoj strani. Prilikom pregovora o utvrđivanju granice između Austrijske Monarhije i Crne Gore 1841. susreo se s Petrom II. Petrovićem Njegošem, crnogorskim vladikom i pjesnikom, s kojim se poslije susreo i u drugim prilikama, i kao što proizlazi iz tadašnjih dokumenata, povezivalo ih je uzajamno poštovanje i simpatija. U jednom od Griezovih dnevničkih zapisa možemo pročitati opis njegova posjeta vladiki u sjedištu u Cetinju posljednjih dana ožujka 1842. Posjet je imao službenu svrhu – predaju careva dara (križa s briljantima) vladiki, ali očito nije sve protjecalo samo u

ozračju izvršenja službene dužnosti: „Vladika je stalno pio u moje zdravlje. Ja sam u toku toga dana više rakije popio nego što ću, po svoj prilici, popiti u toku idućih deset godina. Odjedanput me Vladika obuhvatio rukama i iskreno me upitao kad ćemo se opet vidjeti“ (Griez 1951: 80). Iz „Kronike splitske gimnazije“ saznajemo da se Griez s crnogorkim vladikom ponovo susreo 16. siječnja 1844. u Splitu, kamo je Njegoš svratio u jednodnevni posjet na putu za Trst, a splitski okružni kapetan Griez osobno ga je proveo po gradu i pokazao mu starine i ostale znamenitosti (Šimunković 2010/2011: 213).

Griezov nekrolog objavljen je tjedan dana nakon njegove smrti u časopisu „Lumír“ i u njemu možemo pročitati da je Griez bio „poznat u češkoj književnosti po mnogim originalnim člancima, osobito o Dalmaciji, objavljenima u ‘Českoj wčeli’“ (Anonym 1855c: 121). Valja naglasiti da, osim tih ulomaka iz pisama, izvorno napisanih na njemačkom, ali objavljenih na češkom jeziku, vjerojatno nije objavio nikakve druge tekstove na češkom jeziku.

Nije jasno u kojoj je mjeri Chmelenský uređivao pisma svog šurjaka, baš kao što ne znamo ni koliko je prepiska bila bogata, odnosno jesu li objavljeni odlomci iz pisama činili samo mali dio ukupne prepiske, koja najvjerojatnije nije sačuvana.

U svojim pismima, gdje pripovijeda o putovanjima po Dalmaciji tijekom četverogodišnjeg razdoblja, Griez se predstavlja kao objektivni promatrač (u smislu nacionalnog karaktera), koji ipak na temelju vlastitog iskustva izriče i vrlo oštre sudove o osobinama, postupcima ili običajima različitih naroda.

Ostavljajući po strani činjenicu da Griezova pisma imaju vrijednost zato što su to prvi putopisni tekstovi iz Dalmacije objavljeni na češkom, njihov doprinos nalazi se ponajprije u Griezovu promatranju narodnih običaja, tradicija, kulture i ponašanja te specifičnih aktivnosti, više nego u izvještavanju o prirodnom krajoliku ili konkretnim prirodoslovnim saznanjima.

Eduard Griez bio je lojalan dužnosnik Austrijske Monarhije, pa tako ne čudi što je u svojim pismima izražavao uvjerenje u pozitivne posljedice austrijskog vladanja u Dalmaciji. Od objavljenih pisama Eduarda Grieza de Ronsea to se najjasnije može iščitati iz pisma koje je napisano 1. prosinca 1831. u Splitu: „Po pitanju ljubavi i poštovanja prema našem milostivom caru i kralju Splićani nisu iznimka među ostalim Dalmatincima. Više sam puta čuo da su i najprostiji Morlaci o ovome govorili: ‚Prije smo imali kneza (mletačkog princa ili dužda), zatim Francuze, ali nitko od njih nije nam bio tako naklonjen kao naš car.‘ [...] Namjerno to ovdje spominjem jer si se u svojem posljednjem pismu ponosio time što Česi nesumnjivo najviše vole

svog kralja. Dalmatinci su uvjereni da im naš monarh prvenstveno i posebno obraća pažnju, a tko nije neko vrijeme živio u drugoj zemlji, mogao bi se s njima složiti u mišljenju po obilju dobročinstava koje Dalmacija prima iz godine u godinu iz milosti našeg cara" (Griez 1834: 101–102).

Kada pisma iz Dalmacije piše 15 godina poslije Vilém Dušan Lambl, češki liječnik, publicist i intelektualac, Griezova proaustrijska pozicija postaje još izraženija u usporedbi njegovih pisama s Lamblovim. Pisma Viléma Dušana Lambla protkana su kritikom Austrijske Monarhije i nesretnog stanja u kojem Lambl nalazi Dalmaciju sredinom 19. stoljeća (osobito u smislu nacionalnog samoodređenja i ekonomsko-civilizacijske razine), i dok o tome izvještava, krivi zbog toga prije svega Austrijsku Monarhiju. Kao jedan od mnogo primjera koje je moguće navesti citiram sljedeći odlomak iz pisma od 8. rujna 1849., napisanog u Zadru: „Dalmacija je primjer toga o čemu sam govorio, tužni zastrašujući primjer. U Dalmaciji se jedino vlada primila narodne stvari, i upravo to je nesreća, možda i propast sveg narodnog napretka. Vlada u Dalmaciji izdaje novine i plaća uredniku otprilike 1200 zl. sr. [zl. stf.]. U ovim novinama nazvanima ‘Glasnik’ (‘Hlásník’) pojavljuje se dvaput tjedno službeni dio, propisi i izvješća, potom preuzeti i iz drugih novina prepisani članci, procijeđeni sažeci starih kalendara i slična prazna slama samo za popunjavanje mjesta i mrzovolju čitatelja. Nijednom nisam opazio u ovom ‘Glasniku’ poštenu odlučnu riječ koja bi mogla proniknuti u srce. Svugdje sama dosada, razvodnjenost i praznina, kao da novine služe samo tome da pokažu kako je čitanje novina uzaludna, ništavna zabava. Ovaj znameniti ‘Glasnik’ navodno se raspača, jer su ljudi mudri i nitko ga ne kupuje vladi na štetu, valjda 500 primjeraka – točno, to je sve junaštvo vlade za narodnu stvar u Dalmaciji. [...] Što se tiče škola, u tome od strane vlade još nije ništa učinjeno, za što svaki iskreni Slaven mora biti zahvalan, ne zato što bismo htjeli bogohuliti, već stvarno samo zato što se prema primjeru onog ‘Glasnika’ sasvim slažemo s time, nisu se brinuli za obrazovanje naroda, bolje ništa nego loše” (Lambl 1849: 965).

Iako je Eduard Griez de Ronse proveo većinu svog života u Češkoj i u Dalmaciji, nije postao Čeh bez obzira na svoj topli osobni odnos prema Češkoj, a nije postao ni Dalmatinac iako je gotovo cijeli svoj produktivni život posvetio poboljšanju životnih uvjeta u Dalmaciji. Njegov dom bila je Austrijska Monarhija, kojoj je tako vjerno služio kao visoki državni službenik. Iz njegovih pisama koje je Chmelenský objavio u „Českoj wčeli“, iz njegovih dnevničkih zapisa i iz savjesnosti s kojom je pripremao službene dokumente očigledno je da je bio čvrsto uvjeren da je Monarhija sposobna donijeti i osigurati ljudima koji u njoj žive poboljšanje životnih uvjeta i obrazovanja, a on sam želio je u tome sudjelovati svojim radom.

This article was made possible thanks to targeted funding provided by the Czech Ministry of Education, Youth and Sports for specific research, granted in 2022 to Palacký University Olomouc (IGA_FF_2022_038).

Literatura

- Adámek, J. 1942. *Rod básníka Chmelenského*. „Národní politika“, 60, 13. Str. 5.
- Anonym. 1830. *Poznamenání pp. Předplatitelů na čtvrtý roční běh 1830*. „Časopis české Museum“, 4, 1. Str. 486–492.
- Anonym. 1842. [izvještaj bez naziva]. „Österreichischer Beobachter“, 6, 7., 187. Str. 840.
- Anonym. 1855a. *K životopisu neb. Griez rytíře de Ronse*. „Slovenské noviny“, příloha „Světazor“, 28, 4., 49. Str. 36.
- Anonym. 1855b. *Zprávy neúřadné*. „Slovenské noviny“, 9, 6., 66. Str. 223.
- Anonym. 1855c. [izvještaj bez naziva]. „Lumír“, „Příloha k Lumíru“, 17, 4., 31. Str. 121
- Anonym. 1869. *Výtržnosti v Dalmácii*. „Pražský denník“, 15, 10., 4, 285. Str. 1–2.
- Anonym. 1871. *Veřejná bezpečnost v Dalmácii*. „Nový Pražský Kalendář pro město i pro venkov“, ur. J. Malý, 24. Str. 63–64.
- Bezděka, V. 1859. *Památky na Želivsku v kraji Čáslavském*. U: Zap, K. V. (ur.). *Památky archeologické a místopisné. Díl III*. Praha: Museum království Českého. Str. 128–135, 155–157.
- Bílý, F. (ur.) 1910. *Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- Bílý, F. – Černý, V. (ur.) 1935. *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského 2*. Praha: ČAVU.
- Borovička, M. 2010. *Cestovatelství*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Bože, M. 2004. *Dalmacija u moru sojetlosti: povijest Dalmacije od antike do kraja XX. stoljeća*. Zagreb: Dušević i Kršovnik.
- Čelakovský, F. L. 1865. *Sebrané listy. Vzájemné dopisy F. L. Čelakovského a Vlastimila Kamarýta 1818–1832*. Praha: Ed. Grégr.
- Čelakovský, F. L. 1875. *Česká čítací kniha pro druhou třídu nižšího gymnasia*. Praha: B. Tempský. Str. 237–249.
- Griez de Ronse, E. 1834. *Vyjimky z listů Eduarda Griez de Ronse, psaných z Dalmácie*. „Česká včela“, 1, 1, 3, 4, 13, 14. Str. 3–5, 19–22, 28–29, 99–102, 107–109.
- Griez de Ronse, E. 1855a. *Obrazy z rakouských Jihoslovan*. „Slovenské noviny“, 21, 4., 7, 46, prilog „Světazor“ 33.
- Griez de Ronse, E. 1855b. *K životopisu neb. Griez rytíře de Ronse*. „Slovenské noviny“, 28, 4., 7, 49, prilog „Světazor“ 35.

- Griez de Ronse, E. 1951. *Četiri dana u Crnoj Gori prilikom predaje krsta sa brilijantima koji je Vladici darovao Njegovo cesarsko i kraljevsko Veličanstvo*. U: *Istorijski zapisi 1-3*. Str. 65–82.
- Griez de Ronse, E. 1956. *Tagebuch*. „Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku“, 4–5. Str. 620–642.
- Hasištejnský z Lobkovic, J. 1902. *Putování k svatému hrobu*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- Lambl, V. D. 1849a. [pisma su objavljivana pod različitim nazivima] „Národní nowiny“, 2, 117, 119, 120, 121, 130, 137, 146, 160, 161, 164, 165, 174, 175, 176, 178, 180, 203, 207, 208, 211, 214, 215, 246, 248, 249, 250, 269, 270, 271, 272, 273, 282, 300. Str. 467, 476, 480, 483, 520, 545–546, 581–582, 637, 641–642, 653, 657–658, 693–694, 697–698, 701, 707, 715, 806, 819, 823–824, 835–836, 845–846, 850, 965–966, 970–971, 975, 978–979, 1049, 1052–1053, 1057, 1060–1061, 1065, 1097, 2063.
- Lambl, V. D. (1850a). [pisma su objavljivana pod različitim nazivima] „Národní nowiny“, 3, 2, 3, 4, 5. Str. 6–7, 10–11, 15, 19–20.
- Lambl, V. D. 1849b. *Obrazy z Jihoslowan*. „Časopis českého Musea“, 23, 4. Str. 1–19.
- Lambl, V. D. 1850b. *Zpráva o Černé Hoře a Černohorcích*. „Časopis českého Musea“, 24, 4. Str. 511–540.
- Malý, J. (ur.) 1884. *Stručný všeobecný slovník věcný. Díl VIII*. Praha: I.L. Kober.
- Michl, J. W. J. 1839. *Auplný literaturnj létopis čili Obraz slowesnosti w Čechách, na Moravě, w Uhrřjch atd., od léta 1825 až di léta 1837*. Praha: Kronbergerova vdava a Weber.
- Milović, J. 1951. *Dnevník Eduarda Grija od 7 aprila 1942 g*. U: *Istorijski zapisi 1-3*. Str. 63–65.
- Milović, J. 1956. *Dnevník o o razvoju pregovora suda od kmetstva na Paštrovskoj planini Eduarda Grija iz 1841. god*. „Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku“, 4–5. Str. 613–620.
- Palacký, F. 1834. *Liternj zpráwy*. „Časopis českého Museum“, 8, 1. Str. 104.
- Pojezdny, J. 1976. *Zapomenutý bohatýr (Václav Vetter z Lilienbergu)*. „Oběžník Klubu vojenské historie při 5/6 ZO Svazarmu SSK Praha 5“, 6. Str. 8–11.
- Šafařík, P. J. 1834. *Liternj zpráwy*. „Časopis českého Museum“, 8, 1. Str. 103–116.
- Šafařík, P. J. 1838. *Bibliografický přehled sbírek Slovanských národních písní*. „Časopis českého Museum“, 12, 4. Str. 553.
- Šimunković, Lj. (ur.) 2010/2011. *Kronika splitske gimnazije od ljeta Gospodnjega 1817./18. do godine 1866./67*. U: Građa i prilozi za povijest Dlamacije 23. Split: Državni arhiv u Splitu.

Trogrlić, M.; Šetić, N. 2015. *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*. Zagreb: Leykam International.

Trogrlić, M.; Clewing, K. 2015. *Dalmacija – neizbrušeni dijamant. Habsburška pokrajina Dalmacija u opisu namjesnika Lilienberga*. Zagreb; Split: Leykam International; Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu.

The knight Eduard Griez de Ronse and his “Czech” letters from Dalmatia

The article The knight Eduard Griez de Ronse and his Czech letters from Dalmatia is a biographical portrait of Eduard Griez de Ronse, the knight who spent his youth in Bohemia, where he studied, and subsequently spent most of his professional life in Dalmatia as a high-ranking official of the Austrian monarchy, taking part in the development of the administration and infrastructure, and in the advancement of education in Dalmatia (especially in Split) in the period from 1826 to 1849. His letters from Dalmatia, published in 1834 in the journal “Česká včela”, were the first travelogue texts from the Kingdom of Dalmatia to be published in Czech. This complete biographical portrait of Griez, the first of its kind to be published in either the Czech or Croatian environment, was compiled on the basis of a heuristic study of the contemporary press and Griez’s estate.

Keywords: *Austrian monarchy, Dalmatia, Czech travelogue text, 19th century, Eduard Griez de Ronse, official*